

SYSTEM ODDZIAŁYWAŃ PROFILAKTYCZNYCH W POLSCE - stan i rekomendacje dla zwiększenia skuteczności i efektywności planowania i realizowania działań profilaktycznych w mikro i makro skali

Końcowe rekomendacje i kierunki działań

Opracował: dr Wiesław Poleszak

WPROWADZENIE

Fundacja Masz Szansę na podstawie umowy nr MEN/2016/DWKI/1175 zawartej pomiędzy Ministrem Edukacji Narodowej 28 października 2016 r. zrealizowała projekt pn. „Przeprowadzenie całościowych badań dotyczących funkcjonowania systemu oddziaływań profilaktycznych w Polsce”.

Celem projektu była wieloaspektowa diagnoza systemu profilaktyki zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży oraz sformułowanie rekomendacji umożliwiających skuteczne i efektywne realizowanie działań profilaktycznych, a także adekwatne planowanie działań w tym obszarze w mikro i makro skali.

Projekt ukierunkowany był także na rozpoznanie wiodących ograniczeń skuteczności profilaktyki i wdrożenia rozwiązań zwiększających korzystne rezultaty. Jednym z istotnych potencjalnych problemów była alokacja posiadanych przez samorządy środków finansowych. Większość gmin finansuje realizację zadań z zakresu profilaktyki poprzez wspieranie działań o niesprawdzonej i wątpliwej skuteczności.

Wykonanie zadania w części badawczo-ewaluacyjnej wymagała przeprowadzenia badań dających uporządkowany obraz potrzeb profilaktycznych w środowiskach dzieci i młodzieży w różnych etapach życia i na różnych poziomach edukacyjnych, oraz ich rodziców oraz specjalistów zaangażowanych w realizację zadań profilaktycznych.

W ramach realizacji projektu zrealizowano następujące działania:

- analiza uwarunkowań prawnych związanych z realizacją zadań profilaktycznych w środowisku szkolnym;
- analiza atutów i ograniczeń systemu finansowania działań profilaktycznych realizowanych na rzecz dzieci i młodzieży;
- analiza ponad 600 programów wychowawczych szkoły i programów profilaktyki. Pozwoli to uchwycić konstrukcyjne atuty i ograniczenia tych programów i opracować zalecenia do zmian i szkoleń w tym zakresie;
- wielowymiarowa diagnoza zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży w różnym wielu rozwojowym. W ramach tej diagnozy zostały przygotowane narzędzia, które szkoły mogą wykorzystać przy badaniu zapotrzebowania do programu wychowawczo-profilaktycznego;
- przeprowadzenie badań wśród nauczycieli i innych pracowników szkoły lub placówki, rodziców, reprezentantów społeczności lokalnych mających wpływ na realizację działań profilaktycznych;
- ewaluacja skuteczności działań profilaktycznych prowadząca do wypracowania rekomendacji dla profilaktyki realizowanej w środowisku szkolnym.

Proces ewaluacji został zrealizowany w postaci dwóch pomiarów, pierwszy w 2017 roku, a drugi w 2018 roku. W ramach pierwszego pomiaru przebadano populację 13 268 uczniów wszystkich typów szkół. W drugim etapie przebadano 6901 uczniów. W trakcie badań kontrolowano w jakich zajęciach uczniowie brali udział i sprawdzano ich skuteczność.

W bezpośrednią realizację projektu zaangażowanych było pięciu ekspertów zewnętrznych (dr hab. Krzysztof Ostaszewski (Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie), dr hab. Jacek Pyżalski, prof. nadzw. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), dr hab. Krzysztof Wojcieszek (Pedagogium Wyższa Szkoła Nauk Społecznych), dr Jakub Kołodziejczyk (Uniwersytet Jagielloński), dr Antoni Jeżowski (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Głogowie), oraz trzech wewnętrznych dr Grzegorz Kąta (Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie), dr Robert Porzak (Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie) i dr Wiesław Poleszak (Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie) – koordynator projektu. Ponadto w projekcie wykorzystano wiedzę kilkudziesięciu ekspertów (reprezentujących różne ośrodki naukowe z kraju i zagranicy oraz instytucje państwowe) zgromadzonych na dwudziestu panelach dyskusyjnych.

Ostatecznym rezultatem projektu było przygotowanie rekomendacji dla działań profilaktycznych w Polsce.

Wartością dodaną projektu było:

- przygotowanie i dostarczenie narzędzi do diagnozy zachowań problemowych w środowisku szkolnym,
- wzmocnienie systemu oddziaływań profilaktycznych na rzecz dzieci i młodzieży w środowisku szkolnym poprzez dokonane diagnozy, edukację oraz zainteresowanie problemem,
- promowanie działań profilaktycznych w środowisku szkolnym,
- integrowanie środowiska osób zajmujących się profilaktyką zachowań problemowych w środowisku szkolnym.

KOŃCOWE REKOMENDACJE

Uwarunkowania ekonomiczno-organizacyjne i prawno-administracyjne profilaktyki w Polsce

---

Kluczowe dla skuteczności profilaktyki są rozwiązania prawno-administracyjne. To z nich wynikają zobowiązania i ramy działań profilaktycznych. To one nadają strukturę i określają pozycję profilaktyki wśród innych zadań polityki państwa i samorządów, w konsekwencji w środowisku szkół.

Rekomendacja 1

Profilaktyka w Polsce umiejscowiona jest w wielu obszarach struktur rządowych i samorządowych. W jej realizację zaangażowane jest Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Zdrowia i Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Na poziomie lokalnym zadania profilaktyczne realizują gminy (95% środków) i samorzady wojewódzkie. Wyżej wymienione podmioty w przeważającej części realizują własną politykę profilaktyczną na swoim terenie. **Dla podniesienia skuteczności działań wszyscy powinni współpracować w realizacji działań profilaktycznych w ramach jednorodnego prawa i tożsamego rozumienia istoty profilaktyki.**

To znaczy, że:

- Wszystkie podmioty zajmujące się profilaktyką powinny współpracować w jej realizacji na poziomie rządowym, wojewódzkim, gminnym i szkolnym. Tylko systemowe działania gwarantują wysoką skuteczność.
- Współpraca ta powinna być realizowana w oparciu o jednolite umocowania prawne i jednorodne rozumienie profilaktyki zachowań problemowych oraz szeroki zakres stosowanych strategii i poziomów.

Rekomendacja 2

Profilaktyka w Polsce jest to między innymi zadanie gmin. Zasadniczo gminy wypełniają swoje zadania w obszarze profilaktyki przekazując zgodnie z prawem fundusze na przeciwdziałanie alkoholizmowi. Analiza wydatków na profilaktykę pochodzących z akcyzy wykazuje, że gminy wydają na profilaktykę mniej niż pozyskują z akcyzy (Jeżowski, 2019). Część tych środków nadal wykorzystywana jest niezgodnie z prawem. Środki przeznaczone na profilaktykę skierowane są głównie na profilaktykę alkoholową. Kilkanaście razy mniej pieniędzy wydawana jest na ograniczenie problemów związanych z narkotykami. Przy czym problem spożywania narkotyków jednostajnie narasta. Reasumując dostrzega się dysproporcję w wydatkach na przeciwdziałanie alkoholizmowi i narkomanii oraz innych zachowań problemowych dzieci i młodzieży. **Wobec powyższego**

należy podjąć działania podwyższające skuteczność realizacji zobowiązań prawnych gminy.

To znaczy, że:

- Należy nadal pracować nad zgodnym z prawem wydatkowaniem gminnych i miejskich środków na profilaktykę.
- Koniecznym jest dostosowanie zadań profilaktycznych do aktualnie doświadczanych problemów przez dzieci i młodzież oraz odpowiadać na ich zapotrzebowanie. Zadania profilaktyczne gminnych (miejskich) programów profilaktyki powinny być ściśle powiązane z diagnozą problemów dzieci i młodzieży w szkołach z terenu gmin.
- Należy rozwijać współpracę w działaniach gmin czy miast oraz szkół z ich terenu w zakresie diagnozy oraz wychowania i profilaktyki. Zgodnie z założeniem, że problemy dzieci i młodzieży to pochodne funkcjonowania całego środowiska, a nie tylko środowiska szkół.
- Warto podjąć refleksję nad mnogością dokumentów prawnych regulujących zadania profilaktyczne. Tak duże rozproszenie aktów prawnych sprawia, że tracą one swoją moc regulacyjną.

Rekomendacja 3

W ciągu ostatnich dziesięciu lat, to jest od 2006 do 2016 roku dochody gmin z udzielonych koncesji wzrosły o jedną czwartą (dane ministerstwa finansów). Wobec powyższego mamy do czynienia z niebezpieczną prawidłowością wzrasta dostępność do punktów spożycia alkoholu, na czym korzystają gminy, natomiast wydatki na profilaktykę oraz jej skuteczność nie podnoszą się tak spektakularnie. W kontekście dysproporcji pomiędzy pozyskanymi środkami a wydawanymi na zadania związane z profilaktyką można mieć wrażenie, że koncesje udzielane przez gminy są sposobem pozyskiwania dodatkowych funduszy. W związku z tym, że jednym z kierunków działań profilaktycznych jest ograniczanie dostępności, **należy poddać kontroli zarówno zwiększanie dostępności do alkoholu (udzielanie nowych koncesji), ale i zgodność wydatkowania środków z koncesji na zadania zgodne z literą prawa.**

To znaczy, że:

- Należy ograniczyć wzrost dostępności do punktów sprzedaży alkoholu poprzez rozsądne wydawanie koncesji.
- Cennym kierunkiem działań mogłoby być ograniczanie dostępu do nocnych punktów sprzedaży alkoholu, gdyż to prowadzi do niekontrolowanego spożycia alkoholu.
- Wskazane jest dalsze ograniczanie i kontrolowanie możliwości zakupu alkoholu przez nieletnich.
- Równocześnie należy poprzez kampanie społeczne promować w społeczeństwie model zachowań ograniczających dostępność do substancji uzależniających.

Rekomendacja 4

Zebrany materiał pozwala przyjąć wniosek, że profilaktyka nie należy do najważniejszych priorytetów, ani w środowisku władz gmin, ani w środowisku kadry zarządzającej szkołami. Dla obu powyższych środowisk jest to jedno z wielu zadań, realizowanych poprzez oddelegowane do tego pracowników. **Stąd, też należy podjąć działania podnoszące znaczenie profilaktyki w świadomości pracowników administracji samorządowej oraz kadry zarządzającej szkołami.**

To znaczy, że:

- Koniecznym wydaje się postawienie profilaktyki jako priorytetu działań administracji na szczeblu krajowym, gdyż wszelkie podnoszenie jakości działań zwiększa skuteczność, gdy przykład idzie z góry.
- Ponieważ podstawą działań profilaktycznych jest strategia informacyjna, należy zbierać i publikować statystyki z danymi dotyczącymi zachowań problemowych na różnym poziomie administracji samorządowej. Pozwoli to uświadomić realny poziom zagrożenia dzieci i młodzieży.
- Należy przygotować kampanie społeczne ukazujące konsekwencje zachowań problemowych dla życia społecznego i patologizacji społeczeństwa. Tylko w wtedy możemy liczyć na oddolne zaangażowanie rodziców i specjalistów.
- Należy zabezpieczyć środki na opłacanie szkoleń i realizację zadań profilaktycznych w środowisku szkolnym.
- Szkoły to duży rynek szkoleniowy, wiele szkoleń realizowanych w tym środowisku nie odpowiada założeniom prawnym i merytorycznym, należy zadbać o jednolite standardy działań profilaktycznych.

Uwarunkowania społeczno-kulturowe

Ponieważ zdrowie i rozwój jednostki oraz społeczeństwa są wartościami społecznymi, powinny być rozpatrywane w kontekście jakości funkcjonowania danej społeczności. Problemy są własnością systemu społecznego, w którym się pojawiają i to w kontekście jakości tego systemu muszą być ujmowane. Stąd też, warto zadbać o jakość procesów decydujących o jakości systemu społecznego, który odpowiada za realizację działań profilaktycznych w Polsce. Do systemu zaliczyć należy wszystkie osoby zaangażowane w działania profilaktyczne, a więc odbiorcy tych działań, realizatorzy (specjaliści zewnątrzni, specjaliści szkolni, nauczyciele), rodzice, nadzór pedagogiczny i przedstawiciele administracji samorządowej zajmujący się profilaktyką. Kluczowym kierunkiem działań w tym obszarze jest współpraca ukierunkowana na osiągnięcie konkretnego celu w postaci ograniczenia zachowań dysfunkcyjnych. Powinna być ona oparta na jednakowym zaangażowaniu i odpowiedzialności każdej ze stron, współdziałaniu we wprowadzaniu zmian oraz skutecznej komunikacji. Wszystkie osoby odpowiedzialne za profilaktykę powinny dążyć do podnoszenia kompetencji i kwalifikacji.

Rekomendacja 5

Kluczowym elementem jakości działań profilaktycznych jest świadomość wagi problemu i odpowiedzialności za jego rozwiązanie. W środowisku szkolnym dostrzegalny jest prymat wyników edukacyjnych nad wychowaniem i rozwojem. Ponadto, z zebranego materiału badawczego wynika wniosek, że występuje rozmycie odpowiedzialności za działanie wychowawcze i profilaktyczne, a wręcz przrzucanie się odpowiedzialnością za nie pomiędzy pracownikami szkoły oraz pomiędzy szkołą a rodzicami. Analiza badań skuteczności wskazuje na przewagę oddziaływań profilaktycznych

To znaczy, że:

- Cennym byłoby przywrócenie równowagi, a przynajmniej wzmocnienie wychowawczej funkcji szkoły. Obecne prawo oświatowe daje już takie możliwości – potrzeba jego wyegzekwowania.
- Potrzeba większego zaangażowania i wsparcia szkół ze strony kuratoriów oświaty. Mając na uwadze, aby były to działania wynikające z jednorodnych standardów i oczekiwań w zakresie wychowania i profilaktyki. Oceny ukierunkowanej na wsparcie i podniesienie jakości powinni dokonywać dobrze przygotowani specjaliści.
- Potrzeba pozyskać dyrektorów szkoły do idei wychowania i profilaktyki jako elementu pracy szkoły, który przekłada się na jakość pracy szkoły, a nie jest nieprzyjemną koniecznością rozliczenia się w sytuacji kontroli.
- Należy zadbać o wysoki poziom diagnozy zapotrzebowania na działania wychowawcze i profilaktyczne. Tylko w oparciu o rzetelne dane środowiskowe można wyznaczyć cele działań profilaktycznych i budować koalicję z rodzicami i innymi specjalistami
- Potrzeba rzetelnego informowania rodziców o zagrożeniach występujących w środowisku dzieci i młodzieży, tylko wtedy rodzice będą gotowi angażować się w przeciwdziałanie tym zachowaniom.

Rekomendacja 6

Zmiany w systemie oświaty dotyczące wychowania i profilaktyki, jak na ten moment nie spełniły pokładanych nadziei. Większość nauczycieli nie zna prawa regulującego ich zobowiązanie do działań profilaktycznych i nie czują się szczególnie odpowiedzialnymi za ich realizowanie w czasie lekcji. Program wychowawczo-profilaktyczny szkoły jest opracowywany przez psychologów lub pedagogów szkolnych (przy braku specjalistów przez wskazanych nauczycieli) co owocuje ograniczonym zainteresowaniem ze strony innych nauczycieli. Większość działań profilaktycznych w szkole jest realizowanych przez specjalistów szkolnych albo osoby z zewnątrz. **Wobec powyższego należy podjąć działania,**

które sprawią, że każdy pracownik szkoły będzie się czuł odpowiedzialny za realizację wychowania i profilaktyki w szkole.

To znaczy, że:

- Potrzeba zaangażowania całego grona pedagogicznego w opracowanie diagnozy i konstruowanie programu wychowawczo-profilaktycznego szkoły. Nad realizacją tego zadania powinien czuwać dyrektor, a koordynować szkolny specjalista do tego przygotowany.
- Należy zachęcić nauczycieli do poszerzania swoich kompetencji z zakresu profilaktyki i stworzyć możliwości do korzystania z takich szkoleń. Powinny być one skoncentrowane na włączaniu profilaktyki do treści przedmiotowych.
- Należy podnieść kompetencje nauczycieli do prowadzenia spotkań i współpracy z rodzicami (na deficyty w tym zakresie wskazują wszystkie badane grupy specjalistów).
- Należy zadbać o wyższą jakość konstruowanych programów wychowawczo-profilaktycznych (w świetle zebranego materiału ich jakość pozostawia wiele do życzenia). Cennym rozwiązaniem byłoby wprowadzenia jednolitych standardów konstruowania tych programów oraz zadbanie o podniesienie skuteczności ich wdrażania.
- Oferowane szkolenia dla specjalistów szkolnych realizujących profilaktykę w szkole powinny być poprawne merytorycznie i zgodne z obowiązującym prawem.

Uczniowie w wieku 7-9 lat (I-III klasa szkoły podstawowej)

Jednym z podstawowych zadań rozwojowych uczniów w wieku 7-9 lat jest prawidłowa adaptacja do wymagań edukacyjnych szkoły oraz grupy rówieśniczej. Specyfiką danej grupy jest niezwykle zróżnicowanie rozwojowe na starcie edukacji szkolnej (pierwsza klasa). Ten zróżnicowany stan wyjściowy przekłada się na specyficzne potrzeby i trudności. Stąd, najważniejszymi zadaniami we wspieraniu uczniów na tym etapie rozwoju jest zbudowanie odpowiedniego klimatu emocjonalnego i społecznego do sprostania tym wezwaniom. Na wyżej wspomniany klimat składać się będą relacje z wychowawcą, relacje z rówieśnikami i wsparcie rodziców. Jednym z najważniejszych kierunków działań na tym etapie rozwojowym powinno być stworzenie uczniom warunków do równego startu edukacyjnego i podtrzymanie pozytywnego nastawienia do edukacji i rówieśników.

Rekomendacja 7

Wyniki badań fokusowych wśród nauczycieli i rodziców (Poleszak, 2019) wskazują na duże zróżnicowanie rozwojowe dzieci rozpoczynających edukację szkolną. Badani podają, że proces ten nasila się z roku na rok, co pracę na tym poziomie edukacyjnym czyni coraz bardziej wymagającą. Przekłada się to także zwiększenie trudności adaptacyjnych uczniów

i destabilizuje procesy grupowe w budowanej społeczności klasowej. Utrudnia też realizację procesu edukacyjnego. **Powyższa sytuacja wymaga wsparcia pedagogów w poradeniu sobie z nowymi wymaganiami i trudnościami we wsparciu ucznia w adaptacji do warunków szkolnych.**

To znaczy, że:

- Należy objąć nauczycieli z tego etapu szkoleniami zwiększającymi kompetencje z zakresu pracy z uczniem rozwijającym się dysharmonijnie.
- Wartościowym kierunkiem zmian byłoby wspomaganie pedagogów prowadzących edukację na poziomie wczesnoszkolnym nauczycielem wspomagającym pracę całej klasy, a nie tylko ucznia o specyficznych potrzebach edukacyjnych. Dotyczyłoby to tylko klas, gdzie jest bardzo duże zróżnicowanie rozwojowe uczniów.
- Wyposażenie nauczycieli w umiejętności komunikowania się i współpracy z rodzicem.
- Niezwykle cennym na tym etapie jest pozyskanie rodziców do współpracy (na tym etapie rodzic jest jeszcze gotowy do włączenia się we współpracę) poprzez budowanie wspólnoty celu wokół dobra dziecka/ucznia.
- Należy wprowadzić system szybkiej interwencji wobec dziecka przejawiającego trudności adaptacyjne. Łatwiej jest go wesprzeć na etapie trudności, niż korygować zaburzenia będące skutkiem nie poradenia sobie z zadaniami rozwojowymi.
- Naturalnym partnerem do współpracy w realizacji powyższych działań są poradnie psychologiczno-pedagogiczne, o wsparcie których powinien zadbać dyrektor szkoły.

Rekomendacja 8

Analiza relacji rówieśniczych na tym etapie rozwoju wskazuje, że kilkanaście procent uczniów z grupy wysokiego ryzyka jest negatywnie nastawiona do swoich rówieśników, kilka procent można uznać jako osoby wykluczone z relacji, a kolejne 28,3% przyjmuje postawę pasywną w nawiązywaniu relacji koleżeńskich. Uczniowie z grupy wysokiego ryzyka przejawiają więcej zachowań agresywnych (między innymi zaangażowanie w konflikty, przezywanie i bicie), a znacząco mniej zachowań prospołecznych (aktywne rozwiązywanie konfliktów, przeproszenie czy pomoc rówieśnikom). Czynnikiem chroniącym są zachowania prospołeczne i aktywny udział w nawiązywaniu relacji rówieśniczych. **Na podstawie powyższych wyników można przyjąć założenie, że u podstaw zachowań problemowych na tym etapie edukacyjnym leży nieprawidłowy rozwój relacji rówieśniczych.**

To znaczy, że:

- Podstawowym zadaniem dla nadzoru jest uświadomienie nauczycielom i rodzicom negatywnych konsekwencji (wręcz niszczącej roli) wykluczenia rówieśniczego dla prawidłowego rozwoju uczniów.

- Głównym kierunkiem działań wychowawczych powinno być wprowadzanie wartości i płynących z nich zasad uczących pozytywnych relacji z rówieśnikami.
- Do pracy we wprowadzaniu tych zasad w środowisku domowym powinni zostać zobowiązani i aktywnie włączeni rodzice.
- Należy wyposażyć nauczycieli nauczania wczesnoszkolnego w wiedzę i umiejętności diagnozowania dzieci przejawiających trudności relacyjne.
- Koniecznym jest podjęcie interwencji profilaktycznej wobec dzieci mających trudności w relacjach rówieśniczych.
- Potrzeba nowych programów profilaktycznych ukierunkowanych na uczenie relacji rówieśniczych, a adresowanych do tego etapu edukacyjnego.
- Powyższym działaniom powinna towarzyszyć świadomość, że późniejsza przemoc rówieśnicza, cyberbuling i agresja rówieśnicza ma swój początek w trudnościach relacyjnych na tym etapie edukacyjnym.

Rekomendacja 9

Jednym z kluczowym warunków do prawidłowego rozwoju ucznia we wczesnej edukacji jest klimat szkoły. Poprzez klimat szkoły rozumiemy *sposób spostrzegania przez nauczycieli i uczniów środowiska swojej pracy lub nauki oraz wpływ tej percepcji na ich zachowania* (Ostaszewski 2012). Inaczej można go ująć jako *społeczną atmosferę środowiska edukacyjnego* (Poleszak 2012). Jest on szczególnie ważny w edukacji wczesnoszkolnej, gdyż na tym etapie kształtuje się postawa wobec nauki i podstawy samooceny szkolnej dziecka. Do klimatu szkolnego należy zaliczyć poczucie bezpieczeństwa, stosunek do nauczycieli i do nauki, a także jakość interakcji międzyludzkich. Z zebranego materiału badawczego wynika, że mocną stroną szkół jest pozytywny stosunek do innych uczniów i nauczycieli. Jednakże blisko jedna trzecia uczniów nie lubi chodzić do szkoły. Blisko jedna czwarta uczniów nie lubi się uczyć, a co piąty badany uczeń nie czuje się w szkole bezpiecznie. **W związku z powyższym, kluczowym zadaniem szkoły jest budowanie pozytywnego klimatu szkoły, gdyż wspomaga on mechanizmy adaptacyjne dzieci na wstępnym etapie edukacyjnym.**

To znaczy, że:

- Okres wczesnoszkolny powinien być czasem czasem intensywnych oddziaływań wychowawczych ukierunkowanych na zarządzania emocjami, budowania satysfakcjonujących relacji z innymi osobami w szkole oraz systematyczności realizacji zadań.
- Należy doceniać pozytywne relacje pomiędzy nauczycielami i uczniami, które występują w polskich szkołach na etapie wczesnoszkolnym.
- Należy zapewnić uczniom na wstępnym etapie edukacyjnym poczucie bezpieczeństwa psychicznego poprzez przyjazne wchodzenie w edukację szkolną – osvajanie z miejscem, z osobami dorosłymi i nowymi wyzwaniami.
- Potrzeba programów adaptacyjnych, które umożliwią dzieciom bezpieczne wejście w proces nauczania szkolnego.

- Cenną propozycją jest wprowadzanie wszelkiego rodzaju programów rówieśniczych np. typu „starszy brat, starsza siostra”, które ocieplą relacyjne i pomogą w bezpiecznym wejściu w środowisko.
- Dobry klimat szkoły to także współpraca i dobre relacje pomiędzy nauczycielami w gronie pedagogicznym oraz pomiędzy nauczycielami i rodzicami (podzielone środowisko nie jest w stanie tworzyć pozytywnego klimatu szkoły).
- Warto szukać wszelkich form atrakcyjnego, a jednocześnie przystępnego podawania uczniom treści edukacyjnych. Ze szczególną koncentracją na tym, aby nie zatracić u nich rozwojowej ciekawości poznawczej charakterystycznej dla tego okresu rozwoju.
- Należy ograniczyć sytuacje stresogenne związane z edukacją, aby nie tworzyć warunków do negatywnego nastawienia do szkoły i nauki.

Uczniowie w wieku 10-13 lat (IV-VI klasa szkoły podstawowej)

Uczniowie w wieku 10-13 lat to grupa niezwykle ważna w profilaktyce zachowań problemowych, a często nie wystarczająco w nich uwzględniana. To na tym etapie życia rozpoczyna się adolescencja, wraz z jej intensywnymi zmianami w psychice dziecka. Młody człowiek wchodzi na drogę separacji od rodzica, ale ciągle ma potrzeby dziecka. To też moment wyjścia spod opieki jednego nauczyciela i potrzeba dostosowania się do odmiennych wymagań i zróżnicowanych stylów pracy nauczycieli przedmiotowych. Z badań wynika (Kołodziejczyk, Pyżalski, Ostaszewski, 2018), że kilkanaście procent uczniów eksperymentuje z paleniem tytoniu i piciem alkoholu. Najczęściej dzieje się to w kontaktach z rówieśnikami. Pomimo działań wychowawczo-profilaktycznych wiedza uczniów na temat działania alkoholu na organizmów jest na bardzo niskim poziomie. W poczuciu uczniów zainteresowanie rodziców skupia się w przeważającej części na sprawach szkoły, a mniej na budowaniu osobistych relacji. Dostrzegalne jest też pogorszenie się w czasie (badanie rok po roku) jakości czasu spędzanego przez rodzica z dzieckiem. Podobne jest w relacjach z nauczycielami. Uczniowie mają poczucie, że nauczyciele mniej ich wspierają, a jeśli się interesują to częściej uczniami zdolnymi. Kilkanaście procent uczniów czuje się nie wspierana przez nauczycieli w żadnym z badanych wymiarów.

Rekomendacja 10

Zważywszy na wyżej opisane prawidłowości tego etapu rozwoju i zadania uczniów wynikające ze zmiany sposobu funkcjonowania w społeczności szkolnej **należy podjąć odpowiednie działania profilaktyczne wspomagające uczniów w adaptacji do nowych warunków edukacyjnych w klasie IV.**

To znaczy, że:

- Należy podjąć działania informacyjne dla nauczycieli i rodziców wskazujące na potrzeby rozwojowe, trudności adaptacyjne i zachowania ryzykowne pojawiające się w tym okresie życia uczniów.
- Koniecznym jest włączenie nauczycieli, którzy będą wychowawcami klas czwartych w działania wychowawcze klas trzecich. Umożliwi to wzajemne poznanie się i wprowadzi nauczycieli w specyfikę problemów dzieci.
- Należy przygotować uczniów klas trzecich i ich rodziców na wejście w etap samodzielnego uczenia się oraz odmiennych sposobów pracy nauczycieli przedmiotowych.
- Na etap przejścia warto uruchomić wsparcie starszych kolegów (programy rówieśnicze) oraz można wykorzystać tutoring.
- Cennym byłoby zaangażowanie całej społeczności szkolnej w moment przejścia, tak aby uczniowie mieli poczucie awansu społecznego.
- W programie wychowawczo-profilaktycznym powinny się znaleźć odrębne zadania wychowawcze i profilaktyczne przygotowujące do wejścia w ten etap życia.

Rekomendacja 11

Niepokojące jest poczucie osamotnienia uczniów w zmaganiach edukacyjnych i poczucie nierównego traktowania ze strony nauczycieli. Zjawisko to może osłabiać wpływ wychowawczy kadry pedagogicznej, zmieniać klimat edukacyjny szkoły i negatywnie wpływać na relacje z rodzicami. Stąd, **potrzeba działań wzmacniających czynniki chroniące związane z poczuciem wsparcia ze strony nauczycieli.**

To znaczy, że:

- Należy informować nauczycieli i rodziców o wynikach badań wskazujących na poczucie braku wsparcia u uczniów ze strony nauczycieli.
- Należy wyposażyć wychowawców w kompetencje budowania zdrowych relacji z uczniami i okazywania im konstruktywnego wsparcia. W szczególności należy objąć nimi młodych nauczycieli, zwłaszcza tych którzy po raz pierwszy będą wychowawcami.
- Należy zrewidować programy kształcenia nauczycieli przedmiotowych pod kątem uczenia praktycznych umiejętności wspierania uczniów i budowania pozytywnego klimatu szkoły.
- Cennym wydaje się uwrażliwienie dyrektorów na problematykę wychowania w szkole, aby zrównoważyć osiągnięcia intelektualne dbaniem o wszechstronny rozwój młodego człowieka.

Rekomendacja 12

Pomimo edukacji przedmiotowej i działań profilaktycznych poziom wiedzy o działaniu alkoholu w analizowanym wieku jest niski. Młodzież podejmuje zachowania ryzykowne w postaci picia alkoholu i palenia tytoniu. **Stąd wniosek, że należy podnieść jakość działań profilaktycznych adresowanych do dzieci we wczesnym okresie adolescencji.**

To znaczy, że:

- Stanowczo należy opóźnić okres inicjacji używania alkoholu i palenia tytoniu.
- Wśród kadry pedagogicznej ciągle należy odświeżać wiedzę na temat jej odpowiedzialności za włączanie wychowania i profilaktyki do treści programowych poszczególnych przedmiotów.
- Należy wprowadzić do szkół szkolenia dla kadry pedagogicznej z zakresu prowadzenia zajęć profilaktycznych, tak aby były one atrakcyjne w formie przekazu i skutecznie zmieniały wiedzę i przekonania na temat substancji psychoaktywnych.
- Koniecznym jest wzmocnienie oddziaływań wychowawczych eliminujących rówieśniczy wzorzec zachowań problemowych.
- W zajęciach profilaktycznych w większym stopniu należy wykorzystać element więzi z uczniem, gdyż badania wskazują, że podnosi to skuteczność oddziaływań profilaktycznych.
- Koniecznym wydaje się podniesienie jakości działań informacyjnych dotyczących działania alkoholu i tytoniu na organizm człowieka.
- Należy położyć większy nacisk na jakość działań profilaktycznych ukierunkowanych na ograniczanie dostępu do substancji psychoaktywnych w tak młodym wieku.
- Zważywszy na to, że inicjacja zachowań ryzykownych uczniów pojawia się w grupie rówieśniczej, cennym kierunkiem działania byłoby zintensyfikowanie działań profilaktycznych wobec grupy dzieci wysokiego ryzyka oraz budowanie oferty dostępu do konstruktywnych grup rówieśniczych. Realizacja tych działań przygotowałaby środowisko uczniów do zadań rozwojowych na kolejnym etapie rozwojowym.
- Należałoby uzupełnić ofertę profilaktyczną o programy rówieśnicze. Zwłaszcza o charakterze edukacyjnym i lideryskim. Samorząd szkolny to organizacja z ciągle nie wykorzystanym potencjałem wychowawczym i profilaktycznym.
- Cennym byłoby dołożyć większych starań do budowania i eksponowania pozytywnych grup uczniowskich i pozytywnego klimatu rówieśniczego. W zrealizowaniu tego celu mogą pomóc pozytywne środowiska wychowawcze, takie jak harcerstwo, kluby młodzieżowe, wolontariat, szkolne grupy sportowe, ale także programy rówieśnicze, szczególnie takie, gdzie uczniowie pomagają sobie pokonywać trudności w nauce.

Rekomendacja 13

Badania wskazują na niebezpieczny trend w relacjach rodziców z dziećmi. Mniej angażują się oni w spędzanie czasu na formach budujących głębokie relacje z dzieckiem, a więcej na problemach związanych z edukacją. Bez rodziców działania wychowawcze i profilaktyka w szkole nie ma szans na powodzenie. **Stąd, koniecznym wydaje się rozwijanie form pozyskiwania rodziców do współpracy i dzielenie się z nimi odpowiedzialnością za zadania wychowawcze oraz profilaktyczne.**

To znaczy, że:

- Należy systematycznie przekazywać rodzicom wyniki diagnoz szkolnych i samorządowych wskazujących mocne i słabe strony funkcjonowania ich dzieci (w badaniach fokusowych rodzice wskazują na brak takich informacji).
- Diagnozy te muszą mieć wysoki poziom jakości, aby były dla rodziców wiarygodne.
- Należy podnieść jakość współpracy nauczycieli i rodziców w realizacji zadań wychowawczych i profilaktycznych. Do realizacji tego zadania warto wykorzystać sprawdzony model działań opracowany w środowisku szkół amerykańskich (Porzak, Baas, Cashman, Rosser, Sebian, 2019).
- Z badań fokusowych wynika, że jest wiele środowisk szkolnych, które wypracowały sposób pozyskiwania rodziców do współpracy (Poleszak, 2019). Stąd, warto poszukiwać dobrych praktyk i przenosić je na grunt własnej szkoły.

Uczniowie w wieku 13-15 lat (klasy VII i VIII szkoły podstawowej oraz klasy gimnazjalne)

Ostatnie klasy szkoły podstawowej to etap życia, w którym uczniowie zmagają się z ważnymi wyzwaniami życiowymi. Należy do nich zbudowanie sobie pozycji w grupie rówieśniczej, przygotowanie się do egzaminu końcowego i dostanie się do wybranej szkoły średniej. Powyższe wyzwania uruchamiają mechanizmy adaptacyjne, które niejednokrotnie przyjmują postać dysfunkcji. Z badań wynika, że co raz więcej młodych ludzi eksperymentuje z paleniem tytoniu i piciem alkoholu (około jednej trzeciej uczniów jest już po inicjacji używania tych substancji psychoaktywnych). Co dziesiąty uczeń sięga po alkohol i tytoń na tyle często, żeby uznać to za uzależnienie (Pyżalski, Ostaszewski, 2018). Poważnym problemem uczniów z tej grupy wiekowej jest przemoc relacyjna, problematyczne używanie Internetu i cyberbullying oraz inne nie etyczne zachowania w przestrzeni wirtualnej. Odpowiedzią na te problemy są zajęcia profilaktyczne, które sprowadzają się głównie do lekcji wychowawczych i spektaklów psychoprofilaktycznych.

Opracowane wyniki pozwalają wyróżnić następujące czynniki chroniące w tym środowisku uczniów:

- *dobre relacje i wspólne spędzanie czasu z rodzicami,*
- *kontrola rodzicielska,*
- *postawy troski u wychowawcy i nauczycieli,*
- *pozytywna postawa wobec szkoły i wysokie aspiracje szkolne,*
- *samokontrola,*
- *ogólne poczucie zadowolenia,*
- *zadowolenie z siebie (swoich cech i własności),*

- *zadowolenie z warunków w rodzinie i środowisku (Pyżalski, 2018).*

Z kolei, do czynników ryzyka w tej grupie wiekowej zaliczyć należy:

- *impulsywność,*
- *niekonstrukttywne sposoby radzenia sobie ze stresem (koncentracja na emocjach, izolacja, stosowanie substancji psychoaktywnych),*
- *ekspozycja na rodzinne wzory zachowań ryzykownych,*
- *ekspozycja na rówieśnicze wzory zachowań ryzykownych,*
- *postawy sprzyjające zachowaniom ryzykownym rówieśników,*
- *trudności edukacyjne (Pyżalski, 2018).*

Uzyskane wyniki i identyfikacja czynników chroniących oraz czynników ryzyka wskazują, że w działaniach profilaktycznych należy się skupić na trzech głównych odbiorcach profilaktyki – uczniach, nauczycielach i rodzicach.

Rekomendacja 14

Badania wskazują na niebezpieczny poziom używania substancji psychoaktywnych u około 10% uczniów oraz ryzykowne zachowania u blisko jednej trzeciej badanej populacji. Warto zauważyć, że najprawdopodobniej jest to grupa młodzieży podejmująca zachowania ryzykowne na wcześniejszym etapie rozwojowym. Zachowania te należy łączyć z trudnościami w nauce i trudnościami w relacjach rówieśniczych. **Stąd też, należy zintensyfikować działania profilaktyczne ukierunkowane na profilaktykę używania tytoniu i alkoholu oraz przemocy rówieśniczej.**

To znaczy, że:

- Należy zidentyfikować w szkole i objąć interwencją profilaktyczną grupę uczniów charakteryzującą się wysoką częstotliwością używania substancji psychoaktywnych oraz stosującą przemoc i doświadczającą przemoc.
- Działania profilaktyczne dla tej grupy uczniów powinny być zróżnicowane, ze względu na rodzaj substancji psychoaktywnych i rodzaj zachowań problemowych. Zajęcia powinny być prowadzone przez wysokiej klasy specjalistów szkolnych bądź wyspecjalizowanych pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych.
- Dla ograniczenia używania substancji psychoaktywnych bardzo pomocne może być wykorzystanie pozytywnego wpływu rówieśniczego. Zarówno poprzez realizowanie programów rówieśniczych, ale także poprzez kreowanie wśród młodych ludzi mody na życie bez substancji psychoaktywnych. Sprawdzić się tutaj mogą wszystkie rodzaje programów rówieśniczych, to jest rówieśniczego wsparcia, edukacji rówieśniczej i liderów rówieśniczych. Warto, tu dodać, że programy z wykorzystaniem liderów rówieśniczych wymagają dłuższej perspektywy czasowej (co najmniej dwóch lat), starannego przygotowania młodzieży do zadań z zakresu

profilaktyki, stałego wsparcia dorosłych i odpowiedniego systemu motywowania/nagradzania ich aktywności prospołecznej.

- Dla ograniczenia używania substancji psychoaktywnych w środowisku młodzieży we wczesnym okresie dojrzewania konieczne jest pogłębienie oddziaływań wychowawczych i profilaktycznych, w taki sposób, aby zmieniać przekonania, umiejętności, postawy i zachowania, a nie tylko dostarczać wiedzy. Sama wiedza na temat alkoholu, narkotyków i tytoniu podawana bez tych innych działań profilaktycznych może stać się czynnikiem sprzyjającym używaniu tych substancji.
- Z punktu widzenia celów profilaktycznych, a nie tylko edukacyjnych, bardzo potrzebne są świadome działania szkoły wspomagające uczniów w radzeniu sobie z trudnościami edukacyjnymi i wyposażające ich w umiejętności konstruktywnego radzenia sobie ze stresem. Dotyczy to zwłaszcza młodzieży, która nadmierny stres rozładowuje poprzez zachowania agresywne.
- Obok istniejących form pomocy uczniom w trudnościach edukacyjnych, które oferowane są przez szkoły (zajęć wyrównawczych, nauczycieli wspomagających) warte rozważenia jest większe otwarcie się na pomoc rówieśniczą – oczywiście w postaci programów, w ramach których przygotowuje się uczniów-wolontariuszy do pomocy rówieśnikom w nauce.
- W działaniach profilaktycznych adresowanych do młodzieży z tej grupy wiekowej należy rozwijać umiejętności budowania samokontroli, poprzez rozwijanie takich umiejętności jak: opanowanie, planowanie działań, rozwaga i koncentracja uwagi.
- Należy wprowadzić programy edukacyjne ukierunkowane na konstruktywne radzenie sobie ze stresem przez uczniów, których wynikiem będzie wysoki poziom umiejętności zarządzania emocjami i radzenia sobie ze stresem.

Rekomendacja 15

Kluczowym obszarem działań profilaktycznych, ukierunkowanych na wsparcie młodzieży na tym etapie wiekowym jest **zaktywizowanie rodziców do działań korekcyjnych i wspierających**.

To znaczy, że:

- Dostarczyć im rzetelnych informacji na temat prawidłowości rozwojowych tego okresu życia oraz czynników chroniących i ryzyka.
- Należy wyposażać rodziców w umiejętności konstruktywnego wspierania nastolatka poprzez szeroką ofertę zajęć edukacyjnych. Najbardziej skuteczną formą dotarcia do rodziców są warsztaty umiejętności wychowawczych i profilaktycznych, czyli popularne szkoły dla rodziców. Pomocnym rozwiązaniem, choć odroczonym w czasie, są kampanie społeczne adresowana do rodziców i wychowawców, która pokazują jakie zachowania rodziców chronią dziecko przed używaniem substancji psychoaktywnych i podejmowaniem innych zachowań ryzykownych.
- W ramach działań informacyjnych i edukacyjnych skierowanych do rodziców należy pokazywać wiedzę dotyczącą znaczenia rodzicielskiego wzorca picia alkoholu/

palenia papierosów dla zachowań ryzykownych związanych z używaniem substancji psychoaktywnych.

Rekomendacja 15

Badania wskazują, że dla uczniów ważnymi osobami pozostają nauczyciele. Oczekują od nich wsparcia, choć niekoniecznie musi to być widoczne w codziennych relacjach szkolnych. Uczniowie oczekują od nich troski i wsparcia, ale też są oni kluczowym elementem ograniczania stresu i wsparcia w poradzeniu sobie z trudnościami edukacyjnymi. **Stąd, należy pozyskać nauczycieli do zaangażowania w działania wychowawcze i profilaktyczne.**

To znaczy, że:

- Należy zapewnić nauczycielom warunki (finansowe, motywacyjne) do podnoszenia swoich kompetencji się w zakresie wychowania i profilaktyki.
- Dla ograniczenia używania substancji psychoaktywnych w środowisku młodzieży we wczesnym okresie dojrzewania konieczne jest pogłębienie oddziaływań wychowawczych i profilaktycznych, w taki sposób, aby zmieniać przekonania, umiejętności, postawy i zachowania, a nie tylko dostarczać wiedzy. Sama wiedza na temat alkoholu, narkotyków i tytoniu podawana bez tych innych działań profilaktycznych może stać się czynnikiem sprzyjającym używaniu tych substancji.
- Z punktu widzenia celów profilaktycznych, a nie tylko edukacyjnych, bardzo potrzebne są świadome działania szkoły wspomagające uczniów w radzeniu sobie z trudnościami edukacyjnymi i wyposażające ich w umiejętności konstruktywnego radzenia sobie ze stresem. Dotyczy to zwłaszcza młodzieży, która nadmierny stres rozładowuje poprzez zachowania agresywne.

Uczniowie w wieku 16-18 lat

(szkoły ponadpodstawowe/ponadgimnazjalne)

Wiek 16-18 lat to ostatni etap edukacyjny przed osiągnięciem prawnej pełnoletności. To ostatni okres działań wychowawczych i jak praktyka pokazuje, także profilaktycznych. W Polsce działania profilaktyczne są osadzone w systemie oświaty, a inne działania są raczej sporadyczne. Porównując ten i poprzedni etap edukacyjne dostrzec należy gwałtowną zmianę w spożyciu alkoholu – blisko dwie trzecie licealistów ma już za sobą inicjację alkoholową (najczęściej jest to piwo). To odwrócenie proporcji z okresem gimnazjalnym, gdzie 70% młodzieży nie miała kontaktu z alkoholem. Mniej dramatyczne zmiany zarejestrowano w zakresie palenia tytoniu – połowa badanych nie paliła jeszcze tytoniu. Często (kilka razy w miesiącu lub częściej) po piwo sięga 36% uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Około 40% ma już doświadczenie upicia się alkoholem, przy czym w środowisku szkół zawodowych odsetek ten wynosi ok. 50%. Młodzież z tej grupy wiekowej

pije głównie w gronie rówieśników, ale co dziesiąty z rodzicami. Jedna trzecia z nich kupuje alkohol w sklepie.

Co piąty uczeń (20%) ma doświadczenie palenia marihuany, a blisko pięć procent młodzieży używa tego narkotyku przynajmniej kilka razy w miesiącu, należy ich wobec tego uznać za osoby uzależnione.

W wyniku analiz zebranego materiału opracowano listę czynników chroniących. Należą do nich:

- *pozytywna postawa wobec szkoły i wysokie aspiracje szkolne,*
- *samokontrola,*
- *ogólne poczucie zadowolenia,*
- *zadowolenie z warunków w rodzinie i środowisku,*
- *uczestniczenie w praktykach religijnych (Ostaszewski, 2018).*

Spośród wyżej wymienionych najsilniejszym czynnikiem chroniącym okazała się samokontrola. Z kolei, najsilniejszymi czynnikami ryzyka są niekonstrukttywne sposoby radzenia sobie ze stresem (koncentracja na emocjach, izolacja, stosowanie substancji psychoaktywnych). Inne czynniki ryzyka wyodrębnione w drodze analiz, to:

- *wiedza na temat działania alkoholu i narkotyków,*
- *impulsywność,*
- *ekspozycja na rodzinne wzory zachowań ryzykownych,*
- *ekspozycja na rówieśnicze wzory zachowań ryzykownych,*
- *postawy sprzyjające zachowaniom ryzykownym rówieśników,*
- *trudności edukacyjne,*
- *subiektywnie odczuwane przyzwolenie na zachowania ryzykowne (Ostaszewski, 2018).*

Część z powyższych czynników ważnych dla zachowań problemowych jest wspólna dla młodzieży gimnazjalnej, ale pojawiają się nowe, istotne dla tej grupy wiekowej. Wobec powyższego, oprócz zadań profilaktycznych adresowanych gimnazjalistom należy zaproponować odrębne kierunki działań.

Rekomendacja 16

Mając na uwadze, że w okresie dojrzewania grupa jest silnym predyktorem używania substancji psychoaktywnych. Ważnym kierunkiem działań profilaktycznych powinno być ograniczanie wpływu rówieśniczego wzorca zachowań ryzykownych. Stąd też, **należy podjąć działania ukierunkowanych na zmianę przekazu rówieśniczego.**

To znaczy, że:

- Należy podjąć trud kreowania mody na zdrowe życie, bez substancji psychoaktywnych. Warto do tego wykorzystać modę na bieganie, zdrową żywność,

ekologiczny styl życia, sprawność fizyczną, które stoją w sprzeczności z używaniem substancji psychoaktywnych.

- Koniecznym wydaje się wykorzystanie w profilaktyce kampanii społecznych adresowanych do młodych ludzi i dostosowanych do ich form komunikacji.
- Przekonania normatywne to jeden z najsilniejszych predyktorów zachowań problemowych. Bez zmiany tych postaw trudno liczyć na zmianę częstości używania substancji psychoaktywnych.
- Jednym z rozwiązań tego problemu jest wprowadzanie programów rówieśniczych, ukierunkowanych na budowanie pozytywnego wpływu rówieśniczego. W środowisku liceum wartościowe wydają się programy edukacji rówieśniczej – ukierunkowane na pomoc koleżeńską w nauce oraz wsparcia rówieśniczego. Innym kierunkiem działań powinno być tworzenie warunków (poprzez odpowiednie przygotowanie profesjonalne nauczycieli i wychowawców) do tworzenia konstruktywnych grup rówieśniczych np. w oparciu na przykład o zainteresowania teatralne, turystyczne, sportowe, ekologiczne, a także dla młodzieży wierzącej - grup o charakterze religijnym.
- Bardzo mało jest działań integrujących różne strategie działań profilaktycznych z działaniami rówieśniczymi oraz z wykorzystaniem możliwości nowych mediów. Połączenie tych trzech warstw działań profilaktycznych powinno wzmocnić ich skuteczność.
- Wielu młodych ludzi ma trudności z konstruktywną ekspresją emocji, a jednocześnie przyjmuje niekonstruktywne formy spędzania czasu wolnego. Należałoby uczyć tę młodzież umiejętności konstruktywnego spędzania czasu wolnego, zwłaszcza w z aktywnym udziałem młodych ludzi, którzy niosą pozytywny wzorzec zachowań.
- Predyktorem palenia tytoniu jest łamanie dyscypliny szkolnej. Wobec powyższego należy objąć szczególną uwagę uczniów, którzy jeszcze nie palą a mają niskie oceny z zachowania. Wobec nich powinny być prowadzone działania wychowawcze i profilaktyka palenia tytoniu.
- Z badań wynika, że po narkotyki sięga między innymi młodzież, która doświadczyła przemocy ze strony innych. Domniemać należy, że nie otrzymała ona wystarczającego wsparcia. Stąd, osoby doświadczające przemocy traktować należy jako grupę wysokiego ryzyka. Należy zastanowić się nad opracowaniem programu interwencji dedykowanej tej grupie uczniów.

Rekomendacja 17

Wiele problemów przeżywanych przez uczniów szkół zawodowych ma źródło w trudnościach w poradzeniu sobie z obciążeniami w nauce. To spostrzeżenie potwierdza, że osadzenie profilaktyki w środowisku szkolnym jest dobrym rozwiązaniem.

To znaczy, że:

- Potrzeba więcej działań wspierających uczniów w pokonywaniu trudności edukacyjnych, a więc zajęć uczących jak się uczyć i jak się motywować do nauki. Zwłaszcza, że to etap życia, gdzie młodzież zdolna jest już do autorefleksji. Należy poddać analizie co można usprawnić w przekazywaniu wiedzy i ocenianiu, aby młodzi ludzie sprawniej sobie radzili z zadaniami edukacyjnymi. Proponowana wcześniej edukacja rówieśnicza może w tym środowisku napotkać silny opór ze strony negatywnej presji rówieśniczej. Wydaje się jednak, że gdyby za tymi działaniami stali dobrze przygotowani edukatorzy z wewnątrz szkoły mogłoby to przynieść pożądany skutek. Na pewno uczniowie potrzebują też lekcji wyrównawczych i tutoringu, bo ci, którzy otrzymują taką pomoc, są mniej narażeni na zachowania ryzykowne.
- Kolejny problem to radzenie sobie ze stresem i silnymi emocjami. Z analizy zebranego materiału widać, że uczniowie szkół zawodowych mają z tym największy problem. Z przeciążeniami emocjonalnymi radzą sobie w sposób dysfunkcyjny, który ma charakter błędnego koła. Napięcia psychiczne rozładowują w nieakceptowany sposób, co prowadzi do konfrontacji z wychowawcami i generuje kolejne emocje. Potrzebne są interwencje profilaktyczne, które nauczą młodych ludzi zarządzać emocjami. Samo uczenie, jak radzić sobie z konsekwencjami stresu może być interwencją mało skuteczną, bo zrealizowaną zbyt późno.
- Należy podnieść jakość prowadzonych zajęć profilaktycznych, gdyż prowadzenie ich w sposób dotychczasowy może niekiedy sprzyjać zachowaniom problemowym.
- Potrzeba wyposażyć nauczycieli i szkolnych specjalistów (pedagogów szkolnych i psychologów) w profesjonalną wiedzę na temat skutecznych strategii i metod działań profilaktycznych.
- Potrzeba podniesienia kompetencji wychowawców i specjalistów szkolnych w zakresie interwencji wychowawczej i profilaktycznej. Dotyczy to zwłaszcza nauczycieli, którzy mają większy kontakt z uczniami i budują silniejsze więzi, a badania wskazują, że uczniowie chętniej otwierają się na treści przekazywane przez nauczyciela.

Rekomendacja 18

Bez pozyskania rodziców do współpracy w profilaktyce picia alkoholu trudno liczyć na sukces. Ścieranie się wzorca rodzinnego i przekazu szkolnego może potęgować napięcia psychiczne, a to jest jednym z czynników zwiększających ryzyko sięgania po alkohol u młodych ludzi.

To znaczy, że:

- Wydaje się koniecznym opracowanie strategii włączania rodziców tam, gdzie stosuje się interwencję profilaktyczną wobec uczniów pijących alkohol. Strategia ta może być elementem interwencji z udziałem rodziców lub przyjąć postać niezależnego programu profilaktycznego.

DZIAŁANIA PRIORYTETOWE

Profilaktyka w Polsce to olbrzymi obszar działań. Zebrany materiał jest jedynie częściowym ujęciem tej problematyki, w dodatku naznaczonym subiektywizmem wyboru treści. Stąd, należy go potraktować jako wstęp do dyskusji nad przyszłością krajowej profilaktyki.

Jak mówi chińskie przysłowie, nawet najdłuższą drogę zaczyna się od pierwszego kroku. Jako formę podsumowania zebranych powyżej analiz, rekomendacji oraz kierunków działań profilaktycznych zaproponowano kluczowe działania uruchamiające proces podnoszenia jakości polskiej profilaktyki. Propozycja została sformułowana w postaci działań priorytetowych.

Działanie priorytetowe 1

Należy podnieść rangę wychowania i profilaktyki w dyskursie politycznym i społecznym na szczeblu krajowym i samorządowym. Pamiętać należy, że zdrowie jest wartością społeczną, a leczenie niezwykle kosztowne. Profilaktyka na poziomie szkolnym przyniesie olbrzymie oszczędności w leczeniu uzależnień i chorób cywilizacyjnych za kilkanaście lat.

Działanie priorytetowe 2

W profilaktyce sprawdza się podejście systemowe. Należy kontynuować rozpoczęta działania ukierunkowane na integrowanie działań profilaktycznych, zarówno na poziomie międzyresortowym, ministerialnym, jak i samorządowym, zwłaszcza na poziomie samorząd - szkoła. Jedynie współpraca wszystkich podmiotów zajmujących się profilaktyką w Polsce może przełożyć się na jej skuteczność.

Działanie priorytetowe 3

Badania pokazały, że osadzenie profilaktyki w środowisku szkolnym to dobre rozwiązanie. Sama struktura podziału zadań nie zmienia rzeczywistości. Potrzeba zaangażowanych specjalistów oraz liderów zmian, którzy zainicjują w szkole profilaktykę na wysokim poziomie profesjonalnym. Wobec powyższego należy podnieść jakość kadry realizującej zadania profilaktyczne na każdym poziomie administracyjnym.

Działanie priorytetowe 4

Operacyjnie profilaktyka w Polsce jest realizowana poprzez programy wychowawczo-profilaktyczne szkoły. Od strony prawnej precyzyjnie opracowany. W zależności od środowiska szkolnego jakość tych programów jest jednak bardzo różna, co przekłada się na ich efektywność. Potrzeba podniesienia jakości istniejących programów szkolnych poprzez mądry i kompetentny system nadzoru, oparty na jednorodnych standardach. Zrealizować to można jedynie poprzez system szkoleń dla wszystkich nauczycieli, specjalistów szkolnych i nadzoru oświaty.

Działanie priorytetowe 5

Należy podnieść skuteczność proponowanych działań profilaktycznych poprzez włączenie i zaangażowanie wszystkich odbiorców działań profilaktycznych to jest, uczniów, rodziców oraz nauczycieli do współpracy profilaktycznej. W ramach programów należy zadbać o zróżnicowanie strategii oddziaływań profilaktycznych.

Działanie priorytetowe 6

W celu podniesienia znaczenia profilaktyki wśród innych działań społecznych i pozyskać rodziców i nauczycieli do współpracy należy przygotować profesjonalne kampanie społeczne adresowane do szerokiego społeczeństwa, ale też do odbiorców działań profilaktycznych. Szczególnie pożądane są kampanie adresowane do młodzieży, przygotowane przez młodzież, a emitowane w mediach społecznościowych.

Działanie priorytetowe 7

Należy rozszerzać bank rekomendowanych programów profilaktycznych, a jednocześnie stworzyć warunki do realizacji i ewaluacji programów autorskich (jeszcze nie rekomendowanych) realizowanych w szkołach przez szkolnych specjalistów.

Działanie priorytetowe 8

Wielu specjalistów szkolnych poszukuje gotowych rozwiązań jako punkt odniesienia do swoich działań albo inspirację do poszukiwania rozwiązań. Cennym byłoby stworzenie banku dobrych praktyk z zakresu wychowania i profilaktyki, popartych dobrymi wynikami ewaluacji.